

تأثیر شورای اسلامی شهر تهران بر نگرش شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی

هادی رجبی: استادیار علوم سیاسی، دانشگاه علوم انتظامی، تهران، ایران*

چکیده

در دوران حاضر تشکیل شوراهای اسلامی شهر و روستا نشان دهنده توزیع قدرت در جامعه مردم‌سالار دینی ایران و سیاست دموکراتیک کردن اداره امور محلی از ناحیه دولت است. انتظار آن است که با برخورداری از سازمان دموکراتیک محلی، شاهد گسترش نهادهای غیردولتی، افزایش مشارکت مردم در اداره امور خود و پاسخگو نمودن نهاد مدیریت امور محلی باشیم و تا اندازه زیادی به سمت توسعه‌یافتگی حرکت نمود. ایجاد شوراهای اسلامی شهر و روستا با چنین گستردگی و اهمیت در تاریخ ایران بی‌سابقه است. در پایان دهه هفتاد، با شکل‌گیری شوراهای اسلامی شهر و روستا، حضور بی‌سابقه شهروندان جهت مشارکت در این شوراها شکل گرفت. اما بنا به دلایلی، مشارکت شهروندان در دوره‌های بعدی کاهش یافت. این تحقیق با رویکردی علمی و در چارچوب رهیافت رفتارگرایی، تأثیر عملکرد شورای شهر تهران بر نگرش شهروندان، نسبت به مشارکت سیاسی را مورد ارزیابی قرار داده است. بر این اساس، در یک پیمایش اجتماعی سؤالاتی مطرح گردیده که پاسخ شهروندان ما را به یافته‌های علمی رهنمون ساخته است. از مهمترین نتایج این پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: در بعد شناختی، آشنایی شهروندان با وظایف شورای شهر و اقدامات آن بسیار ضعیف است. در بعد انگیزشی، تمایل به مشارکت بیشتر توسط شهروندان در شورای شهر مشاهده می‌شود و در بعد رفتاری حضور اندک پاسخ‌دهندگان در انتخابات شورای شهر مشهود بوده که با نتایج انتخابات شورای شهر نیز همخوانی دارد.

واژه‌های کلیدی: مشارکت و مشارکت سیاسی، شورای شهر تهران، مدیریت شهری، رهیافت رفتارگرایی، نگرش‌سنجی

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

شاید پیشینه اهمیت‌یابی مقوله مشارکت سیاسی بعد از تأثیراتی بود که نوسازی در کشورهای مختلف از خود بر جای گذاشت. در این زمان گسترش مشارکت سیاسی در میان مردم، یکی از وجوه مهم نوسازی سیاسی محسوب می‌شد که همراه با افزایش آگاهی‌های سیاسی و ورود گروه‌های اجتماعی جدید به عرصه‌ی تحولات سیاسی - اجتماعی بود. همان‌گونه که هانتینگتن بیان می‌دارد: «نوسازی سیاسی مستلزم بسط آگاهی‌های سیاسی به گروه‌های اجتماعی تازه و تحرک این گروه‌ها به صحنه سیاست است». (هانتینگتن، ۱۳۸۲: ۳۸۸) این مشارکت خواه برای شهروندان و خواه برای سیستم‌های سیاسی، امری مطلوب به شمار می‌رود که خود ذاتاً می‌تواند یک هدف و نیز وسیله‌ای برای رسیدن به سایر اهداف باشد.

انقلاب نشان دهنده انفجار مشارکت سیاسی افراد و گروه‌های حاشیه‌ای در قدرت است. یک انقلاب تمام عیار دربرگیرنده‌ی نابودی نهادهای سیاسی و الگوهای مشروعیت پیشین، کشیده شدن گروه‌های تازه به صحنه‌ی سیاست، پذیرش ارزش‌های سیاسی نوین و مفاهیم تازه از مشروعیت سیاسی، قبض قدرت به دست نخبگان سیاسی جدید و پویاتر و آفرینش نهادهای سیاسی جدید و نیرومندتر است. (هانتینگتن، ۱۳۸۲: ۴۴۷) در ایران، نظام اختناق‌آمیز و سرکوبگر پادشاهی، جای خود را به نظام انقلابی داد که خواستار مشارکت گسترده‌تر افراد و گروه‌های اجتماعی بود. (واینر و هانتینگتن، ۱۳۷۹: ۱۵۳) پس از پیروزی انقلاب اسلامی با گسترش

سطح مشارکت سیاسی و شکل‌گیری نهادهای سیاسی مانند شوراهای اسلامی شهر و روستا، واگذاری امور به حاکمان محلی امکان‌پذیر شد. امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید: «این شوراها باید همه جا باشد و هر جایی خودش اداره کند خودش را. این، هم برای ملت خوب است هم برای دولت. دولت نمی‌تواند همه جا را خودش تحت نظر بگیرد، وقتی محول کرد کار را به خود مردم، مردم در منطقه‌ای که هستند برای خودشان دلسوزتر هستند، بهتر اطلاع دارند به احتیاجات خودشان.» (امام خمینی (ره): ۵۸/۲/۷) اما حوادث پس از انقلاب مانع انجام این مهم گردید. سرانجام در پایان دهه هفتاد، نهادینه‌شدن مشارکت سیاسی در سطح محلی با شکل‌گیری شوراها محقق شد که در نتیجه آن حضور بی‌سابقه شهروندان و مشارکت آنان در شوراها شکل گرفت.

آقای خاتمی در دیدار با اعضای هیأت‌های عالی اجرایی و نظارت بر انتخابات شوراهای شهر و روستا در تاریخ ۷۷/۱۰/۵ اشاره داشتند: «در نوزده انتخاباتی که تاکنون در کشور برگزار شده، تقریباً هزار نفر انتخاب شده‌اند، در حالی که فقط در یک انتخابات مربوط به شوراها باید نزدیک به دویست هزار نفر انتخاب شوند. وقتی شوراها تشکیل می‌شوند، بسیاری از اختیارات وزیر کشور و استانداران به مردم منتقل می‌شود.» (خاتمی، ۱۳۸۸: ۵۴) نتیجه اینکه شورای شهر نهادی است که با هدف گسترش مشارکت سیاسی و واگذاری امور محلی به شهروندان شکل گرفته است. اما شورای شهر تهران در دور دوم، با تنها ۱۲ درصد رأی دهنده از تمامی افراد واجد شرایط، مشارکت انتخاباتی پایینی را تجربه کرد. نتایج نظرسنجی‌های انجام شده درباره‌ی شوراهای دوره‌ی اول در

اظهارنظر، ارائه پیشنهاد، تصمیم‌گیری و قبول مسئولیت در زمینه فعالیت‌های سازمان، انتخاب نوع کار، بهبود و توسعه کار و توزیع دستاوردهای حاصله. از سوی سازمان ملل متحد، مشارکت بدین‌گونه تعریف شده است: «دخال و درگیر شدن مردم در فراگردهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که بر سرنوشت آن‌ها اثر می‌گذارد.» (برومند، ۱۳۸۳: ۶) همچنین می‌توان مشارکت را عبارت از فرایند مداخله داوطلبانه همگان در همه اموری که به آن‌ها مربوط است و تمایل و توانایی اظهار نظر، انتخاب، انتقاد در قبال آن امور را دارا می‌باشند، دانست.

در خصوص مشارکت سیاسی نیز این مطلب قالباً فرض گرفته می‌شود که مشارکت سیاسی یک اقدام عقلایی است. به بیان دیگر، مشارکت سیاسی از این جهت یک اقدام عقلایی است که یک تعهد فردی در فعالیت سیاسی برای پیگیری اهداف مشخص وجود دارد و وقتی که منافع بعضی از فعالیت‌ها سنگین‌تر از هزینه‌های آن باشد، افراد تصمیم به مشارکت می‌گیرند. (Leighley, 1995: 192) از آنجا که شهروندان نمی‌توانند در حکومت مشارکت مستقیم و موثر داشته باشند، نمایندگی به عنوان شکلی مناسب از مشارکت مطرح است. از همین جهت می‌توان گفت که مشارکت به اقداماتی که متضمن حمایت و همچنین درخواست از نخبگان حکومت است، اطلاق می‌شود. (واینر وهانتنگتن، ۱۳۷۹: ۲۴۴) پیشتر مشارکت سیاسی فقط به معنی تلاش‌های موفقیت‌آمیزی بود که برای تأثیرگذاری بر اقدامات حکومت یا انتخاب رهبران انجام می‌گرفت. از همین جهت، بعضی مشارکت سیاسی را فقط عبارت از

شهرهای تهران، مشهد، تبریز، مهاباد، ارومیه و خوی نیز نشان داد که به طور متوسط تنها ۲۰ درصد از مجموع پاسخگویان، از عملکرد شوراهای دوره‌ی اول رضایت داشته‌اند. بر اساس این دو داده می‌توان گفت که شوراها نتوانستند به انتظاراتی که مردم از آن‌ها داشتند، پاسخ گویند. تحقق نیافتن انتظارات و خواسته‌ها موجب سرخوردگی و ناامیدی بخش عمده‌ای از شهروندان نسبت به شوراهای شهر شد و در نتیجه، آنان در دومین دوره‌ی انتخابات، انگیزه‌ای برای مشارکت سیاسی نداشتند. این پژوهش درحقیقت به دنبال یافتن علل ساختاری بروز این مسئله است. با توجه به مطالب فوق سولاتی که ما در این مقاله به دنبال پاسخ به آن‌ها هستیم، اینست که میزان شناخت شهروندان از شورای شهر تا چه میزان است؟ آیا شهروندان تمایل به افزایش مشارکت دارند؟ عملکرد شورای شهر در نظارت بر مدیریت شهری و اطلاع‌رسانی از اقدامات خود چگونه بوده است؟ و در نهایت شکل‌گیری و عملکرد شورای اسلامی شهر تهران چه تأثیری بر نگرش و در نتیجه رفتار شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی داشته است؟

۲- مبانی نظری و مفهومی

۱- مشارکت و ۲- مشارکت سیاسی

در ادبیات مربوط به مشارکت تعاریف متعددی از این مفهوم ارائه گردیده است. واژه مشارکت از حیث لغوی به معنای درگیری، فعالیت، تجمع و تأثیرپذیری برای منظور خاص است. در معنای اصطلاحی نیز مشارکت عبارت است از ایفای نقش، از طریق

¹ Participation

² Political participation

اقدامات قانونی (مشروع) شهروندان از قبیل رأی دادن، تظاهرات و غیره می‌دانستند.

در تعاریف دیگر از مشارکت سیاسی آمده است:

- مشارکت سیاسی عبارت است از فعالیت فردی - جمعی اعضای سطوح متفاوت نظام سیاسی و رده‌بندی تمایلات و گرایش‌ها به منظور اداره امور سیاسی جامعه. (Rush, 1992: 110)

- مشارکت سیاسی نوعی کنش سیاسی شامل هرگونه فعالیت یکجانبه و چندجانبه مردم در جهت شرکت یا مؤثر شدن در اداره امور و در نتیجه نظام سیاسی است. واقعیت مشارکت سیاسی اجمالاً نوعی کنش اجتماعی است در جهت نشان دادن گرایش‌ها و تمایلات سیاسی مردم. لذا دانشمندان علوم سیاسی درباره مشارکت سیاسی مطالبی مبهم ارائه داده‌اند. زیرا کنش اجتماعی دارای انواع مختلفی است که یک نمونه‌ی آن مشارکت سیاسی پنهان در سطح وسیع و گسترده در کشور یا منطقه است. (Goel, 1986: 110)

- مشارکت سیاسی هر عمل داوطلبانه‌ی موافق یا ناموافق، سازمان‌یافته یا بدون سازمان، دوره‌ای یا مستمر، شامل بکارگیری روش‌های مشروع و یا نامشروع برای تأثیر و انتخاب سیاست‌های عمومی، اداره‌ی امور عمومی، انتخاب رهبران سیاسی در هر سطحی از حکومت محلی یا ملی است. (Milbrath, 1981: 201)

در این پژوهش با توجه به تعاریف فوق، مفهوم مشارکت سیاسی به معنی تعامل داوطلبانه و قانونی افراد و گروه‌ها با نهادهای سیاسی و اجتماعی در درون نظام سیاسی برای تأثیرگذاری بر روند تصمیم‌گیری‌ها، اقدامات و فعالیت‌ها در نظر گرفته شده است.

البته مشارکت می‌تواند خوب یا بد یا هر دوی آن‌ها باشد و این امر به ارزشی که شخص می‌خواهد بدان بیشترین ارجح را بدهد و نیز شرایط تحقق مشارکت بستگی خواهد داشت. رأی دادن را می‌توان پایین‌ترین سطح فعال مشارکت سیاسی در نظر گرفت، زیرا نیازمند کم‌ترین تعهد است و به محض اینکه رأی به صندوق انداخته شد، ممکن است به پایان برسد. به‌علاوه صرف‌نظر از محدودیت‌های دیگری که ممکن است وجود داشته باشد، رأی دادن به طور اجتناب‌ناپذیری با فراوانی انتخاب محدود می‌شود. فردی که نسبت به جامعه به طور کلی یا نظام سیاسی به طور مشخص احساس خصومت می‌کند، ممکن است از همه‌ی انواع مشارکت کناره‌گیری کند و به صف افرادی که کاملاً بی‌تفاوت هستند، بپیوندد یا ممکن است در سطوح مختلف مشارکت فعال شود. مشارکت لزوماً متضمن پذیرش نظام سیاسی نیست و بیگانگی می‌تواند هم به وسیله‌ی فعالیت سیاسی و هم با عدم فعالیت ابراز گردد. از طرف دیگر، خشونت نیز ممکن است در سطوح مختلف سلسله‌مراتب و آشکارتر از همه به صورت تظاهرات خیابانی خشن یا آشوب نشان داده شود؛ یا از طریق سازمان‌های گوناگون سیاسی و شبه‌سیاسی که ممکن است خشونت را وسیله‌ی مناسبی برای دستیابی به اهداف خود بدانند، به کار گرفته شود. (زیر، ۱۳۶۹: ۱۵۸)

- شورای شهر^۱

یکی از مباحثی که امروزه در جهان مطرح می‌شود محلی‌گرایی است. محلی‌گرایی جدید^۲ به عنوان یک استراتژی با هدف تفویض قدرت و منابع به مدیران و

¹ urban council

² New Localism

با بررسی تعاریفی که برای "شورا" شده، می‌توان چنین نتیجه گرفت که معنای عمومی و کلی شورا عرضه کردن و یا نشان دادن چیز نیکو و نغیسی است که پوشیده و پنهان باشد، بیشتر کتاب‌های لغت، اصل معنای شور و مشورت را بیرون آوردن و استخراج عسل از کندو و یا شکاف کوه دانسته‌اند. در این مفهوم، عرضه کردن و ظاهر نمودن چیز نغیس و خالص از درون محفظه محدود، به خوبی آشکار است. بدین جهت به مفهوم و کارکرد شورا و مشاوره در ابعاد سیاسی و اجتماعی آن بهتر پی می‌بریم، گویی همچنان‌که عسل صاف و خالص از کندو با دقت و شور و هماهنگی استخراج می‌گردد، یافتن راه حل در معضلات و مشکلات جوامع بشری نیز جز در سایه مشورت و مساعدت فکری امکان‌پذیر نیست. (شیرخانی، ۱۳۸۰: ۱۹۵)

– مدیریت شهری^۲

«مدیریت شهری به معنای هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های مبتنی بر رفع مشکلات شهری و در جهت خدمات‌رسانی به شهروندان، زیر نظر ارگان‌های مسئول مانند شورای شهر و شهرداری‌ها است.» مدیریت شهری به بررسی نیازها و پاسخ‌گویی به شهروندان در حوزه خدمات شهری، و حل مشکلات شهری از جمله رشد سریع شهرنشینی، افزایش نگران‌کننده در بروز فقر شهری، تمرکز فعالیت‌های تولیدی مدرن در شهرهای بزرگ، دسترسی ناکافی به مسکن و تخریب محیط زیست شهری می‌پردازد. (Cheema & Ward, 1993: 1)

بررسی الگوهای رایج مدیریت شهری در کشورهای مختلف و جایگاه شوراهای شهر در این

به دور از کنترل مرکزی، می‌تواند ساختارها و جوامع محلی دموکراتیک را ایجاد نموده و در چارچوب توافق شده میان حکومت مرکزی و محلی به حداقلی از استانداردهای ملی و اولویت‌های سیاسی رسید. (Corry and Stoker, 2002: 2) به نظر وبر^۱ خدمات رفاهی، بهداشتی و آموزشی نیازمند سازمان‌های بروکراتیک است و هرچه دولت بزرگتر باشد بیشتر به سازمان‌های بروکراتیک نیاز خواهد داشت. (صبوری، ۱۳۸۱: ۵۴)

با توجه به مطالب فوق، شورای شهر عبارت است از جایگاهی است که فعالین آن با رأی مردم انتخاب می‌شوند و برای اصلاح شهر و بهبود امور شهری از قبیل امور فرهنگی، معماری و تفریحی فعالیت می‌کنند. در جمهوری اسلامی ایران، شورای انقلاب در ۱۴ تیر ۱۳۵۸ قانون شوراهای محلی را تصویب کردند و در ۲۰ مهر ماه انتخابات شوراها در ۵۰ شهر برگزار شد ولی تداوم نداشت. سال ۱۳۷۷ اولین دوره انتخابات شوراها برگزار شد که طی آن از ۳۲۰ هزار داوطلب عضویت در انتخابات شوراها ۲۸۰ هزار نفر به عنوان نامزد انتخابات معرفی شدند. هرچند که ما در اینجا قصد بررسی مناقشات مفهومی را نداریم اما باید گفت که اختلاف بر سر موضوع شورا، از تفسیر واژه شروع می‌شود و به الزامی بودن یا تمرینی بودن، موضوعات قابل مشورت، ویژگی‌های اهل شورا و امکان یا عدم امکان ایجاد نهادهای شورایی امتداد می‌یابد. (ابراهیم علی، ۱۳۷۹: ۲۱۹) در فرهنگ عمید شورا به معنای مشورت، کنکاش و شور کردن به معنای مشورت کردن و کنکاش کردن آمده است. (عمید، ۱۳۸۳: ۸۰۸)

² Urban management

¹ Weber

چارچوب نظری تحقیق

نگرش‌سنجی^۱ ابزاری برای تحلیل سیاسی

نگرش‌سنجی در چارچوب رهیافت رفتارگرایی و بر اساس مدل روان‌شناسی سیاسی، ابزاری جهت انجام تحلیل سیاسی محسوب می‌شود. بر اساس نظریاتی که در مدل روان‌شناسی سیاسی ارائه می‌شود، آنچه که منجر به کاهش یا افزایش مشارکت سیاسی می‌شود، عواملی است که رفتار فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. یکی از این عوامل نگرش افراد است که برای ورود به این بحث ابتدا تعریفی از آن ارائه می‌گردد: «نگرش عبارتست از ادراک، حالت عاطفی مثبت یا منفی نسبت به یک موضوع و نوعی آمادگی رفتاری نسبت به چیز معین یا شخص خاص.» بنابراین نگرش دارای یک موضوع و دارای یک متعلق است که به آن می‌چسبد. به همین دلیل لوک بدار^۲ و همکاران معتقدند: «نگرش عبارتست از حالتی عاطفی (شناختی و رفتاری) مثبت یا منفی نسبت به یک موضوع، که ممکن است موضوع نگرش کاملاً عینی باشد (مثل گیاه خواری) یا جنبه‌ی انتزاعی داشته باشد (مثل آزادی) همچنین ممکن است موضوع نگرش واقعیت داشته باشد (مثل چند همسری) یا خیالی باشد (مثل فیلم‌نامه سریال‌های تلویزیونی)». به همین دلیل ما نه با یک نگرش که با نگرش‌های متعدد به تعداد چیزها و موضوعات درگیر مواجه هستیم. اپتر^۳ و همکاران پیوسته از تعبیری چون «نگرش فرد به...» مثلاً نگرش فرد به آزادی مدنی یا به عدالت یاد می‌کنند. یعنی نگرش، به

الگوها مبین این نکته است که با وجود تنوع در شکل، محتوا و شیوه‌های ارتباط شورای شهر با سایر عناصر مدیریت شهری، شوراها از اختیارات و مسئولیت‌های گسترده‌ای در امور شهری و محلی برخوردارند. این گستردگی به حدی است که به‌ویژه در کشورهای توسعه یافته می‌توان به لحاظ عملی، شورای شهر را به عنوان نهاد اصلی سیاست‌گذاری شهری و نظارت بر تمامی امور شهری تلقی کرد. در این الگوها شهرداری نیز همپای شورای شهر و به عنوان نهاد اصلی اجرای سیستم، از اختیارات و مسئولیت‌های گسترده و متناسب با شورای شهر برخوردار است. در واقع و به بیانی ساده‌تر از آنجا که عمده امور شهری به نوعی تحت نظارت مسئولیت و هماهنگی شهرداری انجام می‌شود، از این رو نظارت و کنترل شورای شهر بر شهرداری عملاً به مفهوم نظارت بر تمام سیستم مدیریت شهری است. در همین راستا، اگرچه وظایف شورا مستقیماً سیاسی نیستند و اصولاً جدای از امور سیاسی محسوب می‌شوند؛ اما می‌تواند دارای کارکردهای سیاسی نیز باشد. به ویژه از آن جهت که این بخش‌ها به وجود آورنده طیف خاصی هستند که در فرآیند اقتدار سیاسی، به عنوان منابع قدرت شناخته می‌شوند و در صف مقدم توسعه هستند. (Lowndes&Stoker& Pratchett, 1998: 8) از طرف دیگر شهر تهران به دلیل موقعیت پایتختی که دارد و شهردار منتخب، یکی از مقامات بلندپایه سیاسی محسوب می‌شود، شورای شهر به یک نهاد سیاسی تبدیل شده و مشارکت در آن، مشارکت در قدرت محسوب می‌شود.

¹ Political attitude

² Look bedar

³ David Apter

نسبت به آن مقوله در او بالا نیست چون بارها آن را تجربه کرده است و در واقع آمادگی برای عمل یا عکس‌العمل وجود دارد. (برزگر، ۱۳۸۹: ۲۸۷)

تا زمانی که نگرش در مرحله‌ی اولیه‌ی خود است، قابل پیش‌بینی نیست. اما زمانی که شکل گرفت، پیش‌بینی پذیر می‌شود. پیش‌تر مکتب رفتارگرایی سعی نمود با نظریه مشهور محرک - پاسخ اعمال افراد را به صورت علمی مورد بررسی قرار دهد؛ ولی دانشمندان رفتارگرا متوجه شدند که متغیر واسطی به نام نگرش که "حالتی ذهنی" و غیر مشهود است، کار را با دشواری مواجه می‌کند. ضمن اینکه در کنار عوامل دیگری نظیر موقعیت واقعی فرد، هنجارهای موجود و میل یا اجبار در رعایت آن‌ها نیز دخالت دارند. اصولاً مفروض نظریه‌ها و الگوها بر این است که نگرش‌ها، رفتارها را تعیین می‌کنند.

نگرش ریشه در شناخت دارد و خود را به شکل رفتار نشان می‌دهد. رفتار شهروندان در واقع فعلیت یافتن نگرش آنان است. در همین راستا ابتدا باید مولفه‌های سه‌گانه مرتبط با نگرش سیاسی شهروندان را تفکیک نمود که شامل سه مورد ذیل است:

- بعد شناختی (باور و یا شناخت‌هایی که فرد در مورد موضوع دارد)؛

- بعد انگیزشی (آمادگی قبلی برای ارزش‌گذاری مثبت یا منفی موضوع)؛

- بعد رفتاری (آمادگی فردی برای رفتار نسبت به یک موضوع).

کرچ و همکاران بر این باورند که در سیاست و سازمان اگر احزاب و سیاستمداران و مدیران بتوانند از نگرش‌های افراد، اطلاع کسب کنند. در آن صورت می‌توانند رفتار آنان را پیش‌بینی کنند و در صورت

موضوع، شیء و مفهوم و شخص معینی محدود می‌شود. کرچ^۱ و همکاران نیز تعداد نگرش‌های فرد را محدود به اشیائی می‌دانند که در دسترس و در جهان اجتماعی و جهان شناختی او وجود دارند. (برزگر، ۱۳۸۹: ۲۸۸)

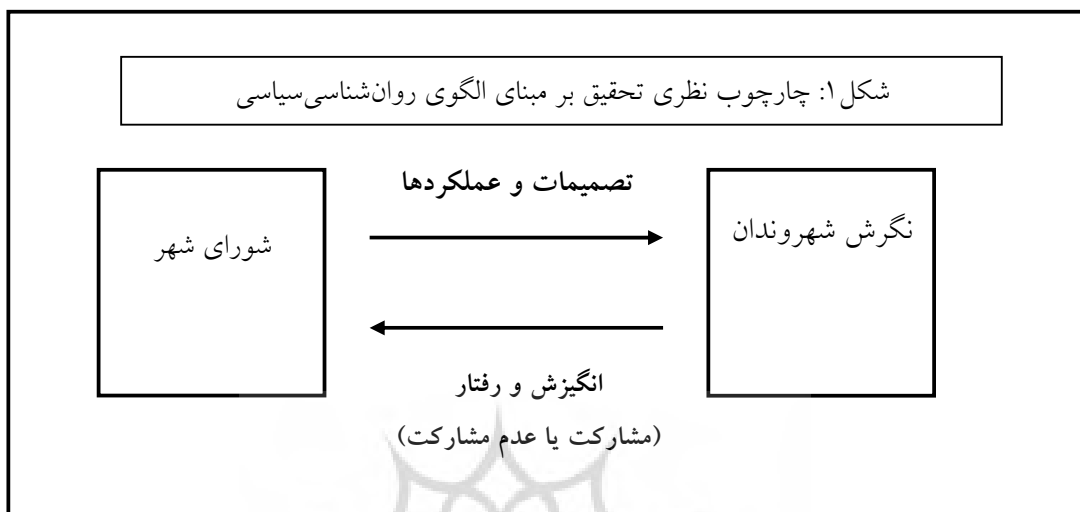
همان‌طور که گفته شد، نگرش یکی از مهمترین واحدهای تحلیل سیاسی در چارچوب روان‌شناسی سیاسی است. کرچ و بلاکی^۲ در باب شکل‌گیری نگرش می‌گویند: «آدمی در طی زندگی خود با چیزهای گوناگون سروکار دارد و نسبت به این چیزها در او شناخت‌های معین و احساسات ویژه‌ای ایجاد می‌شود و نوعی آمادگی در او پدیدار می‌گردد که نسبت به آن‌ها به شیوه معینی رفتار می‌کند. ترکیب این سه عنصر شناخت‌ها، احساسات و آمادگی برای عمل نسبت به چیز معینی را نگرش^۳ شخص نسبت به آن چیز می‌دانیم.» بنابراین مرحله شکل‌گیری و مرحله بعد از شکل‌گیری نگرش را می‌توان از یکدیگر متمایز کرد. کرچ و همکاران در این باب می‌گویند در مرحله‌ی اولیه که نگرش در حال شکل‌گیری است و انسان برخورد با شیء جدیدی را تجربه می‌کند، نیاز به تصمیم‌گیری و تفکر بیشتری دارد. اما زمانی که نگرش شکل گرفت، احتیاج به اخذ تصمیم متفنی می‌شود و رفتار او نسبت به این چیزها یا اشخاص، قالبی مشخص و در نتیجه قابل پیش‌بینی می‌شود. در نتیجه زندگی و زندگی سیاسی بر او آسان می‌شود. «معنای شکل‌گیری نگرش آن است که دیگر آن عناصر شناختی و هیجانی اولیه

¹ Korch

² Belanki

³ attitude

ناخوشایند بودن آن رفتارها، با تغییر نگرش‌ها، رفتارها را به نفع خود تغییر دهند. پیش‌بینی رفتارها، نه تنها غایت تحلیل سیاسی بلکه آرزوی علم سیاست نیز محسوب می‌شود.

روش تحقیق

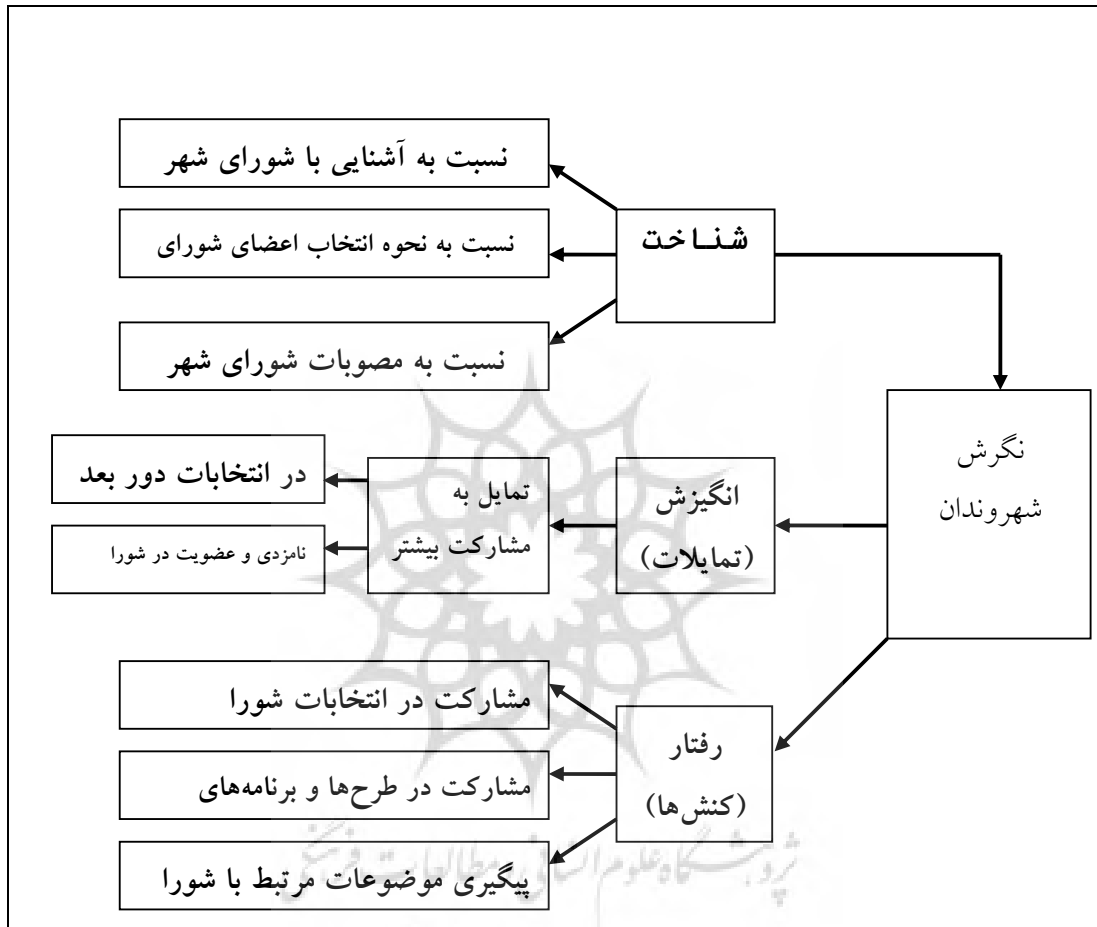
یک پژوهش علمی مستلزم ارائه چارچوب نظری و استخراج ایده‌ها و ادعاها و حدس‌های هوشمندانه تحت عنوان فرضیات پژوهش از نظریه‌هاست. در این مقاله سعی گردیده است تا نگرش شهروندان نسبت به شکل‌گیری و عملکرد شوراها با استفاده از الگوی روان‌شناسی سیاسی و بهره‌گیری از روش پیمایشی سنجیده شود. از آنجا که توصیف و تحلیل نقطه نظرات شهروندان مستلزم شناخت برخی عوامل تعیین‌کننده عقاید و رفتار و نگرش آن‌ها نسبت به موضوعات است، متناسب دیده شد تا پرسش‌های دیگری برای اندازه‌گیری عوامل مذکور طراحی شود. پاره‌ای از این متغیرها به خصوصیات فردی پاسخگویان از جمله سن، جنس، تحصیلات و پاره‌ای از آن‌ها به اندازه‌گیری و سنجش میزان آگاهی آنان در مورد موضوعات مورد بحث اختصاص یافته است.

سنجش و اندازه‌گیری نگرش از اهمیت زیادی برخوردار است. هدف آن است که در طیفی که یک سر آن موافقت کامل و سر دیگر آن مخالفت کامل قرار دارد، جایگاه نگرش هر شخص را تعیین کرد. به همین خاطر این مقاله صرفاً به بررسی رفتار سیاسی مردم و مشارکت آنان در انتخابات نمی‌پردازد؛ بلکه به دنبال بررسی عملکرد شورای شهر و تأثیر آن بر حوزه‌های شناختی، انگیزشی و رفتاری شهروندان است تا مشارکت در تمام سطوح مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

در این پژوهش از روش تلفیقی، یعنی روش میدانی و کتابخانه‌ای به صورت توأمان بهره گرفته شده است. در این نوع پژوهش‌ها ما با دو نوع داده برخورد داریم؛ یکسری داده‌های تاریخی، توصیفی و تحلیلی و یکسری داده‌های آماری. در این پژوهش داده‌های آماری از نوع آمار توصیفی می‌باشند. نحوه

مشارکت سیاسی به عنوان متغیر وابسته است و بررسی و اندازه‌گیری متغیرها بر مبنای مدلی تحلیلی ذیل است:

به دست آوردن این داده‌ها نیز از طریق روش میدانی (پرسشنامه) است. همچنین در این تحقیق شکل‌گیری و عملکرد شورای اسلامی شهر تهران به عنوان متغیر مستقل و نگرش شهروندان نسبت به

شکل ۱- ویژگی‌ها و متغیرهای اصلی مورد اندازه‌گیری در تحقیق

داشتن چنین نمونه‌ای، شیوه‌ی انتخاب واحدهای نمونه خیلی مهم است. باید توجه داشت که بزرگی نمونه الزاماً نمی‌تواند معرف جامعه‌ی مورد مطالعه باشد. روش نمونه‌گیری به نحوی باید باشد که همه‌ی واحدهای آماری مناسب، شانس انتخاب شدن داشته باشند. برای انتخاب واحدهای آماری یک نمونه، باید در میان روش‌های متعدد نمونه‌گیری دست به انتخاب زد. (گرینون و ویو، ۱۳۸۲: ۱۴) در این تحقیق برای

جامعه آماری، حجم نمونه و اعتبار اندازه‌گیری: داده‌ها را می‌توان با مشاهده، مصاحبه‌ی عمیق، تحلیل محتوا، پرسشنامه و یا تکنیک‌های مختلف دیگری گردآوری کرد. با این همه پرسشنامه پرکاربردترین تکنیک است. وقتی تحقیق آماری با استفاده از پرسشنامه و نمونه‌گیری انجام می‌گیرد، اولین تلاشی که به عمل می‌آید این است که نمونه به نحوی انتخاب شود که معرف جامعه‌ی مورد نظر باشد. برای

مشخص کردن جامعه‌ی آماری از روش‌های نمونه‌گیری ذیل استفاده شده است:

۱- روش نمونه‌گیری طبقه‌ای: طبقه به زیرمجموعه‌ای از واحدهای جامعه گفته می‌شود که در یک یا چند ویژگی مشترک هستند. بر اساس این روش نمونه‌گیری جامعه آماری به سه طبقه‌ی بالا، متوسط و پایین تقسیم شده است. معیار انتخاب طبقات، محل سکونت واحدهای آماری است.

۲- روش نمونه‌گیری تصادفی: روش نمونه‌گیری زمانی تصادفی نامیده می‌شود که همه‌ی واحدهای نمونه به طور تصادفی انتخاب شده شانس هریک از واحدهای جامعه معلوم باشد، به نحوی که هریک از واحدهای تشکیل دهنده‌ی نمونه به طور تصادفی انتخاب شود. در روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، همه‌ی واحدهای جامعه شانس انتخاب شدن یکسانی دارند؛ تنها باید دقت شود تا یک واحد آماری بیش از یک‌بار مورد استفاده قرار نگیرد. بر اساس این روش در هر کدام از طبقات مشخص شده، به تعداد مشخص و مساوی و به صورت تصادفی، واحدهای آماری انتخاب می‌شوند.

بر همین اساس جامعه آماری این تحقیق شهروندان ساکن شهر تهران در سال ۱۳۸۸ می‌باشند و واحد آماری نیز یک شهروند ساکن در هر منطقه طبقه‌بندی شده لحاظ گردیده است.

حجم جامعه: $N=$ بر اساس آمار سال ۱۳۸۵، تعداد کل نفوس ساکن در شهر تهران حدود دوازده میلیون نفر است که نیمی از آنان زیر ۲۰ سال می‌باشند و از دایره‌ی شمول پژوهش خارج است.

حجم نمونه به دو عامل کلیدی بستگی دارد؛ درجه دقت مورد نظر برای نمونه و میزان تغییر در جمعیت

برحسب خصوصیات اصلی مورد مطالعه. درباره رابطه بین حجم نمونه و دقت نمونه‌گیری باید چند نکته را مورد توجه قرار داد. اولاً در جایی که حجم نمونه کوچک است، اندکی افزایش در تعداد نمونه منجر به افزایش زیادی در دقت نمونه‌گیری می‌شود، اما در نمونه‌های بزرگ افزایش حجم نمونه چنین حاصلی به بار نمی‌آورد. ثانیاً حجم جمعیتی که نمونه از آن انتخاب می‌شود عمدتاً ربطی به دقت نمونه ندارد. فقط حجم نمونه است که حائز اهمیت است. (دواس، ۱۳۸۳: ۷۹) با توجه به این دو عامل و با استفاده از جدول نمونه‌گیری دواس، حجم نمونه مورد نظر ما ۱۵۰ واحد انتخاب شد که خطای نمونه‌گیری آن معادل ۰/۸ است. برای افزایش اعتبار^۱ اندازه‌گیری در پژوهش حاضر، پیش از آغاز عملیات میدانی و جمع‌آوری اطلاعات به وسیله پرسشنامه، نسخه‌ای از پرسش‌ها در اختیار تعدادی از اساتید و محققین قرار گرفت و نظر آنان در مورد درستی اندازه‌گیری اخذ و در پرسشنامه اعمال شد. از آنجا که اغلب پرسش‌ها، چه سوالاتی که برای اندازه‌گیری صفات فردی و چه آن‌ها که به اندازه‌گیری ویژگی‌های اصلی نگرش شهروندان اختصاص یافته است، به طور مستقیم به وسیله عبارات و گویه‌ها طرح شده‌اند، فهم آن‌ها برای پاسخگویان و نمونه‌ی آماری چندان مشکل ناست.

یافته‌های تحقق

بر اساس داده‌های حاصل از استخراج پرسش‌نامه‌ها، اکثر پاسخ‌دهندگان در این پیمایش از جوانان بوده‌اند؛ به نحوی که حدهای سن ۲۵ تا ۴۵

¹ Validity

جغرافیای پاسخ‌دهندگان به نحوی بوده که آنان از سه منطقه بالا، متوسط و پایین شهر تهران انتخاب شده بودند.

همان‌طور که پیش از این گفته شد، شناخت، مقدمه نگرش و انگیزش، و این دو زمینه‌ساز رفتار سیاسی است. از این رو در ادامه سوالاتی مطرح گردید که میزان شناخت شهروندان را از شورای شهر تهران و سپس انگیزش و رفتار آنان را نسبت به مشارکت در این نهاد، بررسی می‌کند. در سوالی که میزان آشنایی پاسخ‌دهندگان را از شورای شهر پرسیده بود، ۵۹/۳ درصد اعلام داشتند که هیچگونه شناختی از شورای شهر تهران ندارند و ۲۶ درصد نیز آشنایی خود از شورای شهر تهران را کم و خیلی کم اعلام کرده‌اند.

سال، ۶۶ درصد پاسخ‌دهندگان را شامل می‌شود. همچنین از مجموع پاسخ‌دهندگان ۴۳/۳ درصد مرد و ۵۷/۷ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. در خصوص میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان، آمارها نشان می‌دهد ۱۸/۷ زیر دیپلم و مابقی یعنی ۸۱/۳ دارای مدرک دیپلم و بالاتر بوده‌اند. در خصوص اشتغال می‌توان گفت که حدود ۵۰ درصد پاسخ‌دهندگان شاغل و حدود ۴۰ درصد نیز خود را خانه‌دار معرفی کرده‌اند. در پاسخ به سوالی که خواسته شده بود تا پاسخ‌دهندگان طبقه اجتماعی خود را در طیفی از خیلی بالا، بالا، متوسط و پایین مشخص کنند، ۴ درصد طبقه اجتماعی خود را خیلی بالا، ۶ درصد بالا، ۷۵/۳ درصد متوسط، ۱۳/۳ درصد پایین می‌دانند و ۱/۳ درصد هم پاسخ نداده‌اند. این در حالی است که نمونه‌برداری صورت گرفته بر اساس موقعیت

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به سوال میزان آشنایی با شورای شهر

پاسخ شاخص	هیچ	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	نظری ندارم
فراوانی	۸۹	۲۲	۱۷	۱۵	۵	—	۲
درصد	۵۹/۳	۱۴/۷	۱۱/۳	۱۰	۳/۳	--	۱/۳

در سوال دیگر که نحوه انتخاب اعضای شورای شهر پرسیده شده بود، علی‌رغم این که اکثر گروه نمونه مورد بررسی بیان داشته‌اند هیچ‌گونه آشنایی نسبت به شورا ندارند، اما بیشتر آنان (۵۶/۷ درصد)

جدول ۲- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به سوال نحوه انتخاب شورای شهر

پاسخ شاخص	رأی مردم	هیأت دولت	انتخاب رهبر	انتخاب شهردار	نظری ندارم
فراوانی	۸۵	۴	۸	۱۱	۴۲
درصد	۵۶/۷	۲/۷	۵/۳	۷/۳	۲۸

توسط افرادی که آن‌ها برای این منظور انتخاب کرده‌اند گرفته می‌شود. (گیدنز، ۱۳۷۳: ۳۳۰) البته این

دموکراسی نمایندگی به این معناست که تصمیمات مربوط به جامعه، نه توسط تمام اعضای آن، بلکه

می‌شود. اما میزان بالای کسانی که تاکنون به شورای شهر مراجعه نداشته‌اند، نشان می‌دهد این نهاد چندان با مردم در ارتباط نیست.

جدول ۴- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه در مراجعه

به شورای شهر

پاسخ شاخص	بلی	خیر	بی‌پاسخ
فراوانی	۱۷	۱۳۱	۲
درصد	۱۱/۳	۸۷/۳	۲

در ادامه سه سوال نیز به نگرش پاسخ‌دهندگان نسبت به عملکرد شورای شهر تهران اختصاص داده شد. در سوال اول میزان موفقیت شورای شهر در انجام وظایف نظارتی بر امور بهداشتی شهر از نگاه پاسخ‌دهندگان بررسی شده و همان‌طور که در این جدول ذیل ملاحظه می‌شود، اکثر پاسخ‌دهندگان نظارت بر امور بهداشت شهری توسط شورای شهر را متوسط (۵۲ درصد) و ضعیف (۳۲ درصد) ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۵- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به میزان موفقیت شورای شهر در انجام وظیفه نظارت بر امور بهداشتی شهر

پاسخ شاخص	هیچ	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	نظری ندارم
فراوانی	۱۸	۹	۲۲	۷۸	۱۰	۲	۱۱
درصد	۱۲	۶	۱۴/۷	۵۲	۶/۷	۱/۳	۷/۳

افرادی که به این سوال پاسخ نداده‌اند نیز بالاست که این خود نشان می‌دهد پاسخ‌دهندگان در جریان اطلاع‌رسانی قرار نگرفته‌اند و با پاسخ ندادن شاید تصور می‌کردند که آن‌ها در جریان اطلاع‌رسانی شورا قرار نگرفته‌اند.

بدان معنا نیست که شهروندان هیچگونه اطلاعی از مصوبات و تصمیم‌گیری‌های نمایندگان خود نداشته باشند. جدول ذیل نشان می‌دهد که شهروندان شناختی نسبت به مصوبات این شورا ندارند که علت آن در عدم اطلاع‌رسانی صحیح و یا اهمیت نداشتن مصوبات برای شهروندان است.

جدول ۳- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به اطلاع از

آخرین مصوبه شورای شهر

پاسخ شاخص	بلی	خیر	بی‌پاسخ
فراوانی	۱۵	۱۳۴	۱
درصد	۱۰	۸۹/۳	۰/۷

جدول ذیل نیز میزان مراجعه پاسخ‌دهندگان به شورای شهر تهران را نشان می‌دهد که آمار بالای ۸۷/۳ درصد، نشان از عدم ارتباط این نهاد با شهروندان دارد. البته باید توجه داشت که مراجعه به یک نهاد براساس نیاز صورت می‌گیرد و هرچه این نهاد اجرایی‌تر باشد، میزان مراجعه مردم به آن بیشتر

در پاسخ به سوال از میزان موفقیت شورای شهر در اطلاع‌رسانی اقدامات خود به شهروندان نیز مشاهده می‌شود که اکثر پاسخ‌دهندگان عملکرد شورای شهر را در خصوص اطلاع‌رسانی از وظایف، عملکرد و برنامه‌های این شورا، ضعیف می‌دانند. در ضمن تعداد

جدول ۶- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به میزان موفقیت شورای شهر در اطلاع رسانی کارهای خود به شهروندان

پاسخ شاخص	هیچ	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	نظری ندارم
فراوانی	۳۱	۱۴	۳۴	۳۲	۶	۲	۳۱
درصد	۲۰/۷	۹/۳	۲۲/۷	۲۱/۳	۴	۱/۳	۲۰/۷

سوال بعد که به بررسی نقش شورای شهر در ایجاد تغییر در مدیریت شهری در نگاه پاسخ‌دهندگان می‌پردازد، نکات قابل توجهی وجود دارد. اول اینکه، اکثر پاسخ‌دهندگان تغییر در نظام مدیریت شهری را

ضعیف دانسته‌اند. ثانیاً، توزیع نسبی در پاسخ‌ها وجود دارد که خود مؤید تفاوت نگرش پاسخ‌دهندگان بوده است.

جدول ۷- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به میزان تغییر در مدیریت شهری

پاسخ شاخص	هیچ	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	نظری ندارم
فراوانی	۱۸	۱۵	۳۰	۴۹	۲۵	۳	۱۵
درصد	۱۲	۶/۷	۲۰	۳۲/۷	۱۶/۷	۲	۱۰

حال که با میزان شناخت پاسخ‌دهندگان با شورای شهر تهران و نگرش آنان نسبت به عملکرد این نهاد آشنا شدیم دو سوال ذیل به بررسی انگیزش آنان نسبت به مشارکت در شورای شهر می‌پردازد. همان‌گونه که در قسمت‌های قبلی در خصوص جامعه آماری و گروه نمونه اشاره شد، پرسشنامه در اختیار افرادی قرار گرفت که بالای ۲۰ سال سن داشته و در زمان آخرین انتخابات شورای شهر، به لحاظ سنی اجازه شرکت در انتخابات را داشته‌اند. اما همان‌طور که در جدول ذیل نشان داده شده است، اکثر پاسخ‌دهندگان (۶۲ درصد) در انتخابات شورای شهر شرکت نکرده‌اند.

سوال بعد نیز به تمایل پاسخ‌دهندگان به شرکت در انتخابات دور بعد انتخابات شورای شهر می‌پردازد. جدول ذیل نشان دهنده نکات جالبی است که از جمله میزان بالای تمایل به مشارکت در انتخابات دور بعد شوراها است که با آمارها و استنتاج‌های قبلی تطابق ندارد. سوالی که ایجاد می‌شود این است که آیا در عملکرد شورای شهر تهران تغییراتی رخ داده که این نتیجه حاصل شده است؟ با کمی دقت متوجه می‌شویم که تغییر محسوسی در شورای شهر دوم و سوم به وقوع نپیوسته و این پاسخ نشان‌دهنده تمایل شهروندان به مشارکت بیشتر و گسترده‌تر در شورای اسلامی شهر است.

جدول ۸- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به سوال

شرکت در انتخابات شورای شهر

پاسخ شاخص	بلی	خیر	بی‌پاسخ
فراوانی	۵۵	۹۳	۲
درصد	۳۶/۷	۶۲	۱/۳

جدول ۹- توزیع فراوانی پاسخ گروه نمونه به تمایل برای شرکت در انتخابات دوره بعد شورای شهر

پاسخ شاخص	بلی	بی‌پاسخ	خیر
فراوانی	۸۸	۲۰	۴۲
درصد	۵۸/۷	۲۸	۱۳/۳

نتیجه‌گیری

اگر رابطه‌ی مفروض میان دموکراسی و توسعه را بپذیریم، آن گاه تضعیف نهادهای دموکراتیک می‌تواند مانع از پیش‌برد برنامه‌های توسعه شود؛ از این رو، جست و جو برای شناخت عوامل مؤثر بر عملکرد نهادهای دموکراتیک وظیفه‌ی مهم مطالعات توسعه محسوب می‌شود. شکل‌گیری و تحول نهادهای سیاسی و نیز نهادینه شدن مشارکت‌سیاسی از جمله عوامل اصلی در شکل‌گیری مشارکت منظم و قانونی است. یعنی در صورتی که نخبگان سیاسی به موقع دست به نهادمندی سیاسی بزنند و زمینه مشارکت‌سیاسی را فراهم کنند، می‌توانند بحران‌های سیاسی را کنترل کرده و به تدریج ساختارهای سیاسی کارآمدی را بوجود آورند. به عبارت دیگر هرچه نهادهای سیاسی واسطه‌ای میان مردم و حکومت افزایش یافته و مشارکت‌سیاسی نهادینه شود، روند مشارکت‌سیاسی از شکل غیرقانونی به شکل قانونی تغییر خواهد نمود.

شوراهای اسلامی شهر و روستا از مؤثرترین نهادهای واسطه میان حکومت و مردم هستند؛ چراکه از یک طرف خودشان با حکومت سروکار دارند و از سوی دیگر مستقیماً نماینده مردم هستند. اما در عرصه اجرایی، عملکرد این نهاد چگونه بوده و چه نگرشی را در میان شهروندان نسبت به خود و

همچنین نسبت به مشارکت‌سیاسی ایجاد کرده است؟ آیا شهروندان پس از شکل‌گیری شوراهای اسلامی شهر و روستا احساس می‌کنند نسبت به گذشته سهم آنان در مشارکت‌سیاسی در نظام مقدس جمهوری اسلامی افزایش یافته است؟

پس از انجام تحقیقات و استخراج آمارها از طرح نگرش‌سنجی، در سه بعد شناختی، انگیزشی و رفتاری نتایجی به دست آمد که نشان می‌دهد شهروندان نسبت به وظایف و عملکرد شورای شهر اطلاعات بسیار کمی دارند. آمارها نشان می‌دهد در بعد انگیزشی، در صورت ایجاد بسترهای لازم جهت مشارکت شهروندان در این شورا، شهروندان تمایل زیادی به مشارکت دارند. در بعد رفتاری نیز به دلیل اینکه اکثر پاسخ‌دهندگان عملکرد شورای شهر در خصوص تغییر در نظام مدیریت شهری، نظارت بر امور بهداشت شهری و اطلاع‌رسانی این نهاد را ضعیف می‌دانند، سطح و میزان مشارکت آنان در انتخابات گذشته بسیار پایین بوده است. البته این یافته‌ها را می‌بایست در کنار مشکلات دیگر شوراهای همچون مبهم بودن قوانین مربوط به شوراهای وابستگی مالی شوراهای به شهرداری‌ها (یعنی همان نهادی که وظیفه نظارت بر آن را بر عهده دارند)، مشخص نبودن حدود وظایف و اختیارات شوراهای همچنین بروز برخی مناقشات سیاسی در دور اول شوراهای و خارج شدن این نهاد از وظایف اصلی خود، قرار داد تا نمایی کامل از علل عدم اقبال شهروندان نسبت به مشارکت در شوراهای اسلامی شهر و روستا و به ویژه شورای اسلامی شهر تهران به دست آورد.

با توجه به مطالب فوق و در پاسخ به سوال اصلی تحقیق که شکل‌گیری و عملکرد شورای اسلامی شهر

داوطلبانه حرکت نماید و با درگیر کردن شهروندان، کار آنان را به خودشان واگذارد.

- نقش شورای شهر وقتی مثبت است که تصمیماتش برای سایر سازمان‌ها نیز ضمانت اجرایی داشته باشد؛ راه‌حل مشکلات، ایجاد فضای مناسب جهت یکپارچگی مدیریت شهری است. برای ایجاد این فضا لازم است که قوانین موجود در این زمینه از جمله قانون وظایف و اختیارات شوراهای تغییر یابد. همچنین نقش، جایگاه، وظایف و اختیارات شوراهای برای ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی تبیین شود و تدابیر لازم اتخاذ شود تا سازمان‌های مذکور موظف به اجرای مصوبات و تصمیمات شوراهای شوند.

منابع

ابراهیم علی، حیدر، (۱۳۷۹)، شورا و دموکراسی در اندیشه اسلامی معاصر، ترجمه مجید مرادی، فصلنامه علوم سیاسی، سال دوم، شماره هشتم، بهار ۱۳۷۹.

برزگر، ابراهیم، (۱۳۸۹)، روان‌شناسی سیاسی، انتشارات سمت، چاپ دوم.

برومند، نادر، (۱۳۸۳)، گام به گام به سوی مدیریت مشارکت‌جو، انتشارات ارکان، چاپ اول.

خاتمی، محمد، (۱۳۸۸)، احزاب و شوراهای، طرح نو، چاپ دوم.

دواس، دی. ای، (۱۳۸۳)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، نشر نی، چاپ پنجم.

زیر، ایرنه، (۱۳۶۹)، کارگردانی دگرگونی سیاسی در جهان سوم، احمد تدین، تهران، نشر سفیر.

تهران چه تأثیری بر نگرش شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی داشته است؟ می‌توان گفت: «عدم اطلاع‌رسانی دقیق و مورد نیاز شهروندان توسط شورای اسلامی شهر تهران از عملکرد خود، عدم احساس تغییر در مدیریت شهری و نبود بسترهای لازم جهت مشارکت سیاسی شهروندان تهرانی در این شورا موجب گردیده تا در مجموع شکل‌گیری و عملکرد این شورا، تغییر محسوسی در نگرش شهروندان تهرانی نسبت به مشارکت سیاسی به وجود نیاورد.»

پیشنهادها

برای افزایش سطح و میزان مشارکت سیاسی در شوراهای توجه به نکات ذیل ضروری است:

- یکی از وظایف و اختیارات شوراهای «مشارکت دادن مردم و همکاری آنان با مسئولان در جهت سازندگی و پیشبرد امور کشور» است. بنابراین، لازم است تا راهکارهای ذیل جهت افزایش سطح مشارکت در شوراهای ایجاد شود:

- یک سازوکار و یک کانال پاسخگویی را برای مردم تعریف کنند؛

- مشارکت مردم را به شکل مستمر و موثر جلب کنند؛

- ارتباط نزدیک با اقشار مردمی ایجاد کنند؛

- گفتگوهای دوستانه و جلسات غیررسمی با گروه‌های کوچک در اماکن عمومی مانند مساجد برقرار نمایند.

- از جمله عوامل توانمندسازی و نهادینه‌شدن شوراهای در ایران حفظ هماهنگی و همسویی بین منافع شهروندان و شوراهای است؛ به همین خاطر می‌بایست شورا به سمت سازمان‌دهی صدها انجمن غیردولتی

- Leighley, Jan E. (1995). Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation, Political Research Quarterly, Published by: Sage Publications, Vol. 48.
- Cheema, G. Shabbir, Ward, Sandra E. (1993). Urban management: policies and innovations in developing countries, United Nations University, Program on Population (East-West Center).
- Corry, D. and Stoker, G. (2002). New Localism: refashioning the centre-local relationship, London: NLGN: www.nlgn.org.uk
- Rush, Michael, (1992). Politics & Society An introduction to political sociology, London, Horvester, chapter G; Political participation.
- Goel, M. Lat & Horton Smith, David, (1986). Participayion in social and political activities. Part 2.
- Lowndes, V. Stoker, G. Pratchett, L. (1998). Enhancing public participation in local government, London: DETR.
- Milbrath, Laster, (1981). Political Participation, Hand Book of Political Behavior, Vol. 4(ed.) S.Long, New york: Plenum press.
- شیرخانی، علی، (۱۳۸۰)، نظام شورایی در اندیشه سیاسی آیت‌الله طالقانی، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۱۴، ۱۳۸۰.
- صبوری، منوچهر، (۱۳۸۱)، جامعه‌شناسی سیاسی، نشر سخن، چاپ اول.
- عمید، حسن، (۱۳۸۳)، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات امیرکبیر، چاپ بیست و نهم.
- گرینون و ویو، (۱۳۸۲)، آمار کاربردی، ترجمه‌ی حمزه گنجی و مهدی گنجی، نشر ساوالان، چاپ اول.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳)، جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، نشر نی، چاپ اول.
- واینر وهانتینگتن، (۱۳۸۲)، درک توسعه‌سیاسی، مجموعه مقالات، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
- هانتینگتن، ساموئل، (۱۳۷۰)، سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ اول، نشر علم.